

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Pilvi Luhaste

LASTEAIÄÕPETAJATE TEADMISED JA KOGEMUSED LAPSE LEINA
MÄRKAMISEL NING LEINAVA LAPSE ABISTAMISEL
TARTUMAA LASTEAEDADE NÄITEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: Kaia Kastepõld -Tõrs

Läbiv pealkiri: Õpetajate teadmised lapse leinast

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kaia Kastepõld - Tõrs MSc

.....
Kaitsmiskomisjoni esimees: Irja Vaas lektor

.....

Tartu 2014

Resümee

Lasteaiaõpetajate teadmised ja kogemused lapse leina märkamisel ning leinava lapse abistamisel Tartumaa lasteaedade näitel

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast, kogemused leinas lapsega tegelemisest ning milline on infovajadus leinava lapse toetamiseks haridusasutuses. Põhiosana on käsitletud kooliealiste laste leinaga toimetulekut ja selle toetamist õpetajate poolt. Lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuste kavandamisel tuleb õpetajal arvestada lapse arengust lähtuvat tegutsemist, mis haakuks konkreetse lapse oskuste ja võimete tasemega. Sellest lähtudes vajab traumaatilise leina kogemusega laps lasteasutuses eel- pool nimetatud ettekirjutuse igakülgset rakendamist ning individuaalset lähenemist.

Teoreetilises osas antakse ülevaade lasteaiaõpetajate teadmiste ja kogemuste ning teadmiste vajaduste kohta leinava lapsega tegelemisel. Samuti vaatleb töö autor olulisemaid välisriikides ja Eestis teostatud uuringuid. Töö teises pooles keskendutakse uurimuse kirjeldamisele, tulemuste väljatoomisele ja analüüsimisele. Antud uurimustööle seati eesmärgiks välja selgitada, missugused on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast; kuidas nad tajuvad enda rolli abistajana ning millised on nende teadmised ja arusaamad sekkumise viisidest ning võimalustest. Uurimuses osalesid Tartumaa lasteaedade 18 naisõpetajat. Andmekogumise instrumendiks oli poolstruktureeritud intervjuu, tulemuste analüüsimiseks kasutati sisuanalüüsi.

Tulemustes selgus, et enamusel õpetajatest oli kokkupuude leinava lapsega haridusasutuses. Samuti selgus, et õpetajate teadmised lapse leinast on vähemal või rohkemal määral seotud nende enda surmaga kokkupuutega ning üldine arusaam lapse leina puudutavates küsimustes baseerub peamiselt isikliku kogemuse ja läbielatu tasandil. Veel selgus, et õpetajate isikliku surma ja leina kogemus seostub enamate teadmiste vajadusega kui ka vastupidiselt mõjutab antud teema vältimist. Selgus, et õpetajad ei seosta lapse leina mõju tema käitumusliku poolega, kuna õpetajatel puuduvad vastavasisulised teadmised ning puuduvad ka võimalused teadmisi omandada. Selgus, et õpetajatel on leinavate laste abistamisel usalduslik ja oluline roll ning nad vajavad vastavasisulist väljaõpet enda ja lapse traumaatilise kogemusega toime tulemiseks lasteasutuses.

Märksõnad: õpetajate teadmised, lapse lein, lasteaed

Abstract

The Knowledge and Experiences of Kindergarten Teachers in Noticing and Helping Children in Grief at Tartu County Kindergartens

The aim of the study was to determine the extent of kindergarten teachers' knowledge about children's grief, their experiences with helping children in grief, and the necessity for information about children's grief in educational facilities. The main body of the study is concerned with how school-age children cope with grief and how teachers can support them. Teachers need to plan educational activities in accordance with children's development and align them with the skills and abilities of individual children. Children in traumatic grief thus need individual attention and the thorough application of the aforementioned practices.

The theoretical section of the study gives an overview of the knowledge, experience and need for information of kindergarten teachers regarding helping children in grief. The author also takes a look at major studies conducted in Estonia and abroad. The second part of the paper includes the description of the study, the results and discussion. The aim of the study was to determine the knowledge of kindergarten teachers about children's grief, how the teachers perceive their role in helping children, and the extent of their knowledge and viewpoints about the methods and options for interfering. The participants of the study were 18 female teachers from kindergartens in Tartu County. Data was gathered through semistructured interviews and analyzed through content analysis.

The results revealed that most teachers had dealt with grieving children in their kindergartens. The teachers' knowledge of children's grief was mostly based on their own experiences with loss and their overall understanding of children's grief was based on personal experiences. Teachers who had personal experiences with loss and grief expressed more readily the need for more knowledge but were also more likely to avoid the topic in classrooms. The interviews revealed that teachers do not associate children's grief with subsequent behavioral changes due to lack of knowledge on the subject and no sources of relevant information. Teachers play an important and trustworthy role in helping children in grief and thus need guidance to better deal with their own and children's grief in children's educational facilities.

Keywords: teachers' knowledge, children's grief, kindergarten

Sisukord

Sissejuhatus	5
<i>Kokkuvõte ja käesoleva uurimuse eesmärk .....</i>	<i>9</i>
Metoodika.....	10
<i>Valim.....</i>	<i>10</i>
<i>Mõõtevahendid .....</i>	<i>10</i>
<i>Protseduur .....</i>	<i>10</i>
Tulemused	12
Arutelu.....	18
Tänu sõnad	24
Autorsuse kinnitus.....	24
Kasutatud kirjandus.....	25

Sissejuhatus

Traumaatilised sündmused, sealhulgas kaotused ja surm kuuluvad elu juurde nii täiskasvanu- kui lapseas. 2001.aastal Norris'e, Byrne', Diaz'i ja Kaniasty' (2003) poolt teostatud metaanalüüs võttis kokku vahemikus 1981-2001 traumaatilise kogemuse järgsete reaktsioonide alased 177 uurimust, mis käsitlesid 80 erinevat traumat. (Herkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S., & Ylönen, H., 2003). Muuhulgas selgus, et lastega läbi viidud uuringuid on äärmiselt vähe (177-st 3) ning et lapsed kalduvad reageerima intensiivsemalt kui täiskasvanud. Konkreetnes analüüsis oli kaasatud kooliealiste lastega läbi viidud uurimused, mis näitasid, et lastel tekib 62%-l post-traumaatiline reaktsioon (võrdlusena täiskasvanutel 39%-l). Mõeldes selle kõrval arvule, mis tähistab igaaastaselt surnud täiskasvanute hulka ning eeldades, et iga täiskasvanuga on lähemalt või kaugemalt seotud mõni laps (Haamer, 2012 eravestluses), siis saame ettekujutuse, kui oluline teema on lapse leina märkamine ja tema abistamine selles protsessis.

Nii nagu täiskasvanutegi puhul, on lapse lein paljuski individuaalne ja erineval määral väljendunud. Samuti on leinareaktsioonide põhjused erinevad – laste puhul räägitakse sageli esimesest leinakogemusest seoses oma lemmiklooma kaotusega kuni lähedase pereliikme kaotuseni välja. Leinareaktsioonide puhul on läbivalt ühtne seisukoht eelkooliealiste laste puhul see, et need sõltuvad otseselt lapse arengutasemest ühelt poolt ning kasvukeskkonnast teiselt poolt. Webb (2011) toob oma artiklis välja, et mida noorem on laps, seda enam mõjutab vanemate ja muude lähedaste käitumine tema reaktsiooni lähedase surmale. Sageli on täiskasvanud pereliikmed ise sündmustest mõjutatud, mis tähendab, et nad on ka ise leinajad ning seetõttu ei ole võimelised pakkuma lastele vajalikku tähelepanu ja toetust ega konstruktiivset mudelit toimetulekust. Siin muutub eriti oluliseks spetsialistide õigeaegne sekkumine ja toetus. Oluline on, et vanemate stress ja ärevus ei kanduks üle lastele ning lapse lein ei jääks märkamata (Mannarino & Deblinger 2006, viidanud Cohen & Mannarino 2011). Selle teadmise foonil on oluline rõhutada lastega igapäevaselt kokkupuutuvate pereväliste inimeste, ehk eelkõige haridusasutuste töötajate rolli leina protsessi läbimisel.

Kirjanduse läbi töötamisel jäi silma, et õpetajate teadmistest ja arusaamadest lapse leinast on läbi viidud uurimusi vähe. Läbi viidud uurimustest põhiosa on käsitletud kooliealiste laste leinaga toimetulekut ja selle toetamist õpetajate poolt. Eelkooliealistele lastele ainuüksi keskendunud uurimust käesoleva töö autoril ei õnnestunud leida. Seepärast on järgnevas ülevaates kasutatud andmeid kooli kontekstis läbi viidud uurimustest.

Erinevad uuringud ja spetsialistide seisukohavõttud rõhutavad kooli, sh õpetajate olulist rolli leinava lapse toetamisel. Paternite, Weist, Axelrod, Anderson-Butcher ja Weston (2006; viidanud Heath & Cole' poolt, 2011) toovad senise uurimistöö baasil välja põhjused, miks kool on eelistatud kanal leinavale lapsele abi pakkumisel. Nii nimetavad nad põhjuste reas abi otsimisega seotud stigma väiksemat tõenäosust; ennetava sekkumise suuremat võimalust; võrgustikutöö suuremat võimalust (kooli ja pere koostöö) ning järjepidevust lapse jälgimisel ja toetamisel. Samas ei ole õpetajad ise nende teoreetiliste seisukohtadega hoiakute tasemel samal lainel. Näiteks Iirimaal läbi viidud uurimuses selgus, et 62% vastanud õpetajatest arvas, et leinaga seotud teemasid tuleks käsitleda kodus ning ainult 7,7% õpetajatest hindas, et leinast harimine on koolis üldtuntud tegevus (McGroven, Barry, 2000).

Dyregrov'i, Dyregrov'i & Idsoe (2013) poolt tehtud uurimuse raames saadeti Norra lääneosa õpetajatele küsimustik eesmärgiga saada ülevaade nende arusaamadest ja mõtetest noorte leinast ja pedagoogide toetavast rollist. Küsimustikule vastas 138 pedagoogi, ehk 44.5% valimist, kelle poole pöörduti. Lisaks viidi õpetajate ja direktoritega läbi kuus gruppintervjuud, et saada põhjalikumat teavet. Mõlema grupi pedagoogid omasid pikka haridustööstaaži (enamasti üle kümne aasta). Nii kvantitatiivsed kui ka kvalitatiivsed tulemused näitasid, et Norra pedagoogid on laste vajadustest teadlikud ja nende suhtes mõistvad. Leina nähti lapse jaoks pikaajalise protsessina ja mõisteti leinas õpilastele empaatia väljendamise olulisust. Enamus vastanuid leidis, et leinavad õpilased ei saa koolis piisavalt tähelepanu: nii leidis 70% vastanutest. Samas on õpetajad veendunud, et lapsed reageerivad samamoodi kui oleme harjunud mõtlema täiskasvanute leinast - näiteks 67% vastanutest ei uskunud, et lapsed unustavad kaotuse kiiresti ja üle 90% nõustus, et lähedase kaotus mõjutab inimest sügavalt. Üle 90% vastanuist leiab, et õpetajad peaksid leinavate laste abistamisel initsiatiivi võtma, kuid samas usutakse, et lapsed saavad hakkama ka ilma õpetajate toeta. Veidi üle poolte vastanutest leidsid, et leinava lapse abistamine ei ole mitte õpetaja, vaid vastava väljaõppega professionaalide kohustus. Viimaste seisukohta näib toetavat enamuse (vastanuid üle 90%) tunnistus, et nad ei tea lähedast inimest leinava lapse abistamisest piisavalt palju. Toon välja ka uurimusest välja tulnud õpetajate mure neile pandud ootuste pärast, nimelt väljendasid õpetajad oma kahtlusi leinas laste aitamisel vajaminevate oskuste ja võimete piiratuse üle. (Dyregrov et al., 2013)

Õpetaja võimalusi toetada leinavat last mõjutab otseselt informatsiooni hulk ja sisu, mis tal kasutada on. Tänapäeval mõjutab seda rangeks muutunud isikuandmete käitlemine, mille kohaselt lapsevanemal ei ole kohustust haridusasutust teavitada last puudutavast sensitiivsest

infost. Samas rõhutavad spetsialistid, nagu näiteks Cohen & Mannario (2013), et õpetajate, vanemate ja professionaalide vaheline avatud suhtlus on leinas lapse aitamisel äärmiselt oluline, kuivõrd eelkooliealine laps ei pruugi (osata) väljendada juhtunut/või reaktsioone sellele. Kindlasti on vajalik õpetajal omada sellises olukorras ka teadmisi lapse varasemate surma-teemaga kokkupuudete kohta. On teada, et laps, kes on varasemalt puutunud kokku surmakogemusega on selle korduval käsitlemisel vastuvõtlikum ja tundlikum (Dyregrov, 1996). Ka Eestis läbi viidud Toompalu (2007) uurimusest selgus, et õpetajate arvates peaks last puudutav surmakogemuse info tulema lapse perekonnalt, seejärel saab õpetaja kohandada lapsele vastava õpikeskkonna.

Õpetajate enesekohased hinnangud oma teadmiste kvaliteedile leinast ja leinas abistamisest on üldiselt tagasihoidlikud. Ivanova (2006) uurimusele toetudes selgus, et lastega tegelevad õpetajad ei oska tähele panna leina mõjusid lapse käitumisele ja õppeedukusele. Sellest järeldub, et õpetajatel puuduvad teadmised hinnata leinas lapse tervises seisundit ega kavandada jõukohast õppetegevust.

Reid ja Dixon (1999) väidavad, et õpetajate hoiakutest mõjutatud arusaamu on võimalik reguleerida leinaalase väljaõppega. Nad on seisukohal, et õpetajatel on vaja leinaalast väljaõpet ning et see tuleb viia sisse ka ülikoolide pedagoogikakursustesse, kus konkreetset teemat on siiani erinevatel põhjustel pigem liiga vähe puudutatud. Nende uuringus selgus, et pedagoogid vajavad paremat väljaõpet surmast ja leinast rääkimiseks ja leinava lapse aitamiseks. Paljud tunnevad ebamugavust üleüldse surma teema tõstatamise suhtes.

Toompalu (2007) uurimuses osalenust 22 - st õpetajast 17 olid seisukohal, et nad vajavad leinateemalist koolitust, et omandada teadmised märgata ja toetada leinas last. Vastajad mõõnsid, et kui õpetajalt oodatakse leinas lapse jälgimist, märkamist, et ta oskaks näha, tunnetada, suunata kui laps käitub tavapärasest teisiti, eriti traumaatilise leina puhul siis peavad olema selleks vastavasisulised koolitused. Eriti arvestades asjaolu, et igas koolis ja lasteaias ei ole koolisotsiaaltöötajat, psühholoogi või sotsiaalpedagoogi.

Jürgensoni (2007) uurimusest selgus samuti koolituste vajalikkus, uurimuses osales 33 põhikooliõpetajat ja 33 lasteaiasõpetajat. Vastanute tulemusena selgus, et 46% kooli- ja 40% lasteaiasõpetajatest tunnistasid, et nende teadmised lapse leinast puuduvad üldse. 49% kooliõpetajatest ja 46% lasteaiasõpetajatest ei omanud teadmisi traumaatilise kaotuse järgsest leinaprotsessist (Jürgenson, 2007).

Küll olid mõlemas uurimuses (Toompalu, 2007; Jürgenson, 2007) osalenud õpetajad ühisel arusaamisel, et nad saavad leinas lapsele pakkuda turvatunnet oma kohalolekuga, tegevustesse kaasamist, lohutamist, tunnete ja emotsioonidega toime tulemise abi.

Leinava lapse abistamise juures omavad tähtsat rolli ka õpetajate endi kogemused ja arvamused leinast ja surmast. Suur osa õpetajatest väldib traumeeritud lapsega tegelemist, sest nad tunnevad ise selle ülesande ees abitust ja leiavad, et neil pole piisavalt teadmisi ning põhjalikku väljaõpet surmaga seotud situatsioonidega toimetulekuks (Cohen ja Mannario, 2013). Isat (2011) on välja toonud täiskasvanute hulgas välja kujunenud valearusaamad lapse leina kohta : lapsed ei leina, lapsed ei puutu kokku kaotusvaluga, laps ei saa juhtunust aru, laps unustab. McGraven'i & Barry (2000) uuringust selgus, et pea pooled uurimuses osalenud õpetajad uskusid, et lapsed väljendavad leinates vähem emotsioone kui täiskasvanud. Samas uuringus toodi välja, et õpetajad ise lapsevanemana ei tunne end väga kindlalt surmast rääkides (71,1% vastanutest).

Reid'i & Dixon'i (1999) poolt USA-s teostatud uurimise käigus selgus, et pedagoogid on huvitatud abist leidmaks temaatilisi raamatuid, mida õpilastega lugeda; juhustest sobivaks teemakäsitlemiseks erinevatel kooliastmetel; teadmistest surmajärgse elu käsitlemise erinevustest usklike ja mitteusklike õpilastega; ning leidmaks konkreetseid vastuseid laste spetsiifilistele küsimustele.

Kokkuvõttes eelpooltoodud toetun Dyregrovi et al., (2013) artiklis välja toodud põhipostulaatidele:

- ✓ Uus suund ühiskondlikus dialoogis: Pedagoogid leiavad, et viimaste kümnendite jooksul on Norra ühiskonnas hakatud palju avatumalt rääkima surmast ja leinast. Ühiskond on muutunud "inimlikumaks ja empaatilisemaks" ning kriisis inimeste aitamine on muutunud normaalseks. Tänu sellele muutusele on mõnedes koolides viidud õpilaste jaoks sisse psühholoogiakursused.
- ✓ Ootused kooli suhtes: Lapsevanemad suhtlevad laste leinaga seotud probleemide osas koolidega avatumalt kui varem ja teatavad koolile surmast sageli omal initsiatiivil. Pedagoogid väljendasid muret neile pandud ootuste osas ja leidsid, et tuleks paika panna pedagoogide pädevuse ja kohustuste piirid leinas laste aitamisel, sest nende oskused ja võimed on piiratud.
- ✓ Kooli olulisus: Enamus pedagooge rõhutasid kooli olulisust lapse leinaga toimetulemises. See on koht, kus laps näeb tõestust sellest, et surmast hoolimata läheb elu edasi; tal on võimalik ajutiselt eemalduda kodusest keskkonnast, kus iga väiksemgi aspekt ja iga pereliige on lähedase surma tõttu muutunud. Lisaks rõhutati koolist saadavat emotsionaalset tuge – nii täiskasvanutelt kui ka sõpradelt, kusjuures viimast peeti eriti oluliseks.

- ✓ Rollid ja kohustused: Õpetajad rõhutasid korduvalt, et pedagoogidest ei tohi saada psühholoogi kohusetäitjad koolis – nende pädevusala ja kohustused leinas lapse aitamisel tuleb konkreetsemalt paika panna, muuhulgas ka selleks, et pedagoogid saaksid pühendada piisavalt aega õpetamisega seotud tööle. Ennast nägid pedagoogid ideaalis leinast tulenevate õppimisega seotud raskuste lahendajatena. Rõhutati ka seda, et pedagoogil peab olema luba suunata õpilane edasi professionaali juurde.

Olen veendunud, et väljatoodud põhimõtted iseloomustavad ka Eestis toimuvat. Kuivõrd Eesti eelkooliealiste laste õpetajatega läbiviidud uurimusi ei ole, siis uurimaks õpetajate teadmisi ja arusaamu lapse leinast, lapse abistamisest leinaprotsessis otsustasin läbi viia empiirilise uurimuse kvantitatiivseid meetodeid rakendades. Eesmärgiks on antud uurimustööl välja selgitada, millised on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast; kuidas nad tajuvad enda rolli abistajana ning millised on nende teadmised ja arusaamad sekkumise viisidest ning võimalustest.

Kokkuvõte ja käesoleva uurimuse eesmärk

Wolfelt (2002) toob oma käsitluses välja lapseea leina ülesanded: (Wolfelt, et al 2002, viidatud Heath, Cole, 2011):

- ✓ surma kui reaalsuse teadvustamine
- ✓ teiste emotsionaalse toe abil kaotusest tingitud valusate tunnetega hakkamasaamine
- ✓ surnud inimesest mälestuste integreerimine käesolevatesse ja tulevatesse mõtetesse
- ✓ kaotuse järgselt enese ja suhete ümber hindamine
- ✓ enda elule uue tähenduse leidmine nii, et see loob arusaamise ja konteksti kogetud kaotusele
- ✓ uute suhete loomine olemasolevate suhete tugevdamise foonil.

Silmas pidades neid eesmärke saame aru, millised võiksid olla ootused last toetavatele täiskasvanutele nende abistamisel. Kas ja kuidas õpetajad nendesse ootustesse ise suhtuvad, on käesoleva uurimistöö empiirilise osa eesmärk välja selgitada.

Uurimuse eesmärk ja meetodi valik lähtuvad töö teoreetilises osas välja toodud probleemiseadest. Käesoleva uurimustöö eesmärgiks oli selgitada välja, millised on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast, kogemused leinas lapsega tegelemisest ning milline on infovajadus leinava lapse toetamiseks haridusasutuses.

Metoodika

Valim

Uurimus otsustati läbi viia Tartumaa lasteaiaõpetajate hulgas. Kümnele lasteasutusele saadetud ettepanekust uurimuses osaleda nõustusid kolm lasteaeda: Elva-, Kambja- ja Võnnu lasteaed. Valiku tegi töö autor juhuvalimi põhimõttel paikkonnast lähtuvalt, sooviga saada võimalikult erineva paiknevuse, tausta ja kogemusega valimit. Lõpliku valimi moodustasid 18 naisõpetajat vanuses 29 - 59 aastat, tööstaažiga 1,5 - 29 .aastat.

Mõõtevahendid

Käesolevas töös on kasutatud kvalitatiivset andmekogumis- ja analüüsimeetodit. Andmekogumisinstrumendiks on poolstruktureeritud intervjuu. Kuna käsitletavat teemat on vähe uuritud ja eesmärk oli koguda põhjalikumat teavet toetades vastajat lisaküsimustega ning koguda seeläbi rohkem informatsiooni. Antud uurimisviis aitab mõista ja välja tuua uurimuses osalevate inimeste teadmisi ja mõtteid, mis põhinevad mingil kogemusel. Autor pidas oluliseks, et kvalitatiivne uurimismeetod võimaldab luua väheuuritud ainesest tegelikkusele vastava pildi ning aitab teha kindlaks, millised sündmused, hoiakud, tegevusstrateegiad mõjutavad uuritavat ja kuidas need mõjutegurid omavahel seotud on. Moor (2003) tõdeb, et surmatemaatikaga on seotud palju eitust ja mahasurutud tundeid. Siinkohal oli intervjuuvorm vastajale toeks ja võimaldas ennast rohkem avada ja väljendada , mida ta tegelikult mõtleb või tunneb. Intervjuu järgselt viidi läbi debriefing eesmärgiga uurida ja leevendada vestluse käigus tekkida võinud emotsionaalset pinget. Vahetu kontakt intervjuueeritavatega moodustas väga olulise osa uurimusest, moodustades tervikliku kogumi tulemuste efektiivsemaks mõistmiseks ja analüüsimiseks.

Protseduur

Lasteaedadest saadi direktoritelt eelnev nõusolek intervjuu läbiviimiseks õpetajatele sobival ajal. Intervjuud toimusid ajavahemikus märts-aprill 2014. Uurimuse ettevalmistavaks osaks kavandati pilootintervjuu läbiviimine, selle analüüsimine ja seejärel küsitluskava kohandamine/ muutmine. Küsitluskava oli avatud küsimustega, toetatud märksõnade ja lisaküsimustega (Lisa 1). Intervjuude lindistamiseks kasutati diktofoni, eelnevalt teavitati vastajat, et intervjuu lindistatakse ning lindistatud materjale kasutatakse ainult käesoleva teadustöö tarbeks. Samuti teavitati vastajaid intervjuu eesmärgist ning tutvustati küsimuste jagunemise viisi ning orienteeruvat intervjuu kestvust.

Kvalitatiivse analüüsimetodina kasutan deduktiivset lähenemist, kuna töö esimene pool koosneb teoreetilisest osast ehk autor on omandanud teadmisi käesoleva teema kohta ning materjalidega põhjalikult tutvunud (Lauri, Kyngäs, 2005). Intervjuu andmetöötuse meetodina kasutati kvalitatiivset suunatud sisuanalüüsi. Eesmärgiks oli lähtuvalt uurimisküsimustest, teooriast ja intervjuudest teemade ja alateemade leidmine, intervjuueritavate vastuste tõlgendamine ja käesoleva uurimuse jaoks oluliste teemade välja valimine. Andmete analüüs toimus kolmes etapis:

- ✓ intervjueerimine ja transkribeerimine (ei kajastu töö lisades, tegemist väga isikliku ja delikaatse infomatsiooniga, vajadusel saab neid näha töö autoriga kokkuleppel)
- ✓ andmete kodeerimine, kategooriate moodustamine ja vastanute liigendamine (Lisa 2):
lasteaedade intervjueerimise ja vastanud õpetajate järjekorras: (L1Õ1)
lasteaed +järjestus - L1; õpetaja +järjestus - Õ1
leinava lapse kogemusega /ta rühmaõpetaja - ga/ta
lahutuse, looma, kaisukaru lein - la /lo /ka
spetsialisti poole suunamine - sp
- ✓ tsitaatide välja valimine

Uurimistulemusi illustreerivad kaldkirjas ja koodidega märgistatud väljavõtted transkriptsioonidest. Tekstis on mõttepausid märgistatud /.../. Uurimuse reliaabluse tagamiseks on kogu protsess dokumenteeritud ja säilitatud.

Tulemused

Käesolevas peatükis on esitatud peamised uurimistulemused.

Enamustel vastanud õpetajatest oli kokkupuude leinava lapse traumaatilise kogemusega haridusasutuses. Vastajad olid arvamusel, et lapse lein on varieeruv ja leinaaste sõltub sellest keda või mida laps leinab. Toodi välja põhilised leina põhjustavad tegurid nagu lähedase inimese (14), lemmiklooma surm (2), vanemate lahusus (4), kaisukaru kadumine (1).

Näited:

L1Õ2ga: ta räägib, et emme on taevas ja ei saa teda näha, joonistab talle

L2Õ12ta/lo: siis, kui kass suri ära siis maeti maha ja laps jäi väga mõtlikuks

L2Õ4ga/la/lo: laps käis ja ohkas kogu aeg, tahtis hiljem rääkida ja siis ta juba usaldas mind ja rääkis seni kuni hakkas sellest üle saama, sellest isa ära kolimisest.

L2Õ2ga/ka: see laps oli nii pöörane, et ta elaski seda niimoodi leinates üle, tema jaoks oli see kaisupadi kõige kallim asi

Esines ka seisukohti, kus vastajad ei seostanud lahusust ja kaisukaru kadumist leinaga (1) või väitsid, et see on teistsugune lein (3).

Näited:

L2Õ10ga: kohe nii ma ei ütleks, leina sõna kasutatakse ikka surma puhul

L2Õ5ga: see ei ole selline päris, see on teistsugune lein

L2Õ11ta: ma ei kutsuks seda leinaks võibolla igatsuseks

Uurimuse käigus tulid esile peamised väljendid, mis iseloomustavad sõna lein.

Enamus vastanutest nimetasid leinale iseloomulikuks kurbust (10) ja kaotusvalu (8), leina pikaajalisust ning sellega toimetulemist (5). Vastustest ilmnes, et sõnapaarile

"lapse lein" omistati teistsuguseid iseloomulikke tähendusi nagu teadmatust (8), segadus (7), kurbus ja vaikimine (7). Esines ka seisukoht, et laps ei saa oma vanuse tõttu aru sõnast lein (4).

Näited:

L3Õ4ga: esimene sõna on kaotus, siis kindlasti surm, kurbus

L2Õ10ga: lapsel kindlasti teist moodi, hästi vastakad tunded, et mõistmine mis toimub, segadus

L2Õ9ta: laste tasandil on see kordades teist moodi, sest vanematel inimestel hakkab määrama see tulevikku aga laps ei oskagi mõelda mis tulevikust saab

Vastanud järeldasid, et lapse leina ja surma lõplikkuse mõistmine on väidetavalt seotud lapse ealise arenguga. Selgelt tõmmati paralleel isikliku kogemuse ja kogemuse

puudumise vahel, kuidas leina paremini mõista. Väideti, et kui lapsel puudub reaalne kokkupuude leinakogemusega, on surmast teistsugune arusaam. Peamiselt vastati, et lapse arusaam surma lõplikkusest algab koolieeliku eas (5-7a), ühel korral nimetati isikliku lapsepõlve kogemuse põhjal vanuseks kolme eluaastat.

Näited:

L2Õ12ta/lo: lapsel ei ole arusaamist kui ta pole näinud või läbi elanud, või matustel käinud

L2Õ8ta: mina olin siis kolmene ja mul on mälupilt ja ma täpselt siis teadsin mis toimus

Laste põhilised teadmised ja arusaamad surmast arvati pärinevat peamiselt kodust (14) ja meediast. Kirjandust ja muinasjutte nimetati kahel korral. Samas rõhutatakse, et eelpool mainitud allikad ei pruugi lapsele anda adekvaatset ülevaadet surma kontekstis. Väidetavalt vajaksid lapsed teadlikumat informatsiooni edastajat, nagu näiteks lasteaed (9). Mainiti, et sellisel juhul peaksid õpetajal olema omandatud surma- ja leinaalased teadmised ning vastav väljaõpe (15).

Näited:

L1Õ2ga: no vanemad räägivad küll aga mida või kuidas, ikka lasteaiast võiks tulla need

L2Õ9ta: see on see multika teadlikkus, et on surnud ja siis tõuseb ja jookseb edasi

L2Õ9ta: süvitsi seda teemat käsitleda, no ma ei tea, siis peavad mul ikka teadmised olema

Leinaalast ebapädevust rõhutati ka vanemate nõustamisel. Enamus vastanutest väitis, et on tegelenud leinava pere nõustamisega sisetunde järgi või isiklikust leinakogemusest lähtuvalt (10). Õpetajapoolset lastevanemate nõustamise vajadust nimetati põhiliselt lähedase pereliikme surma korral (9) ja vanemate lahutuse korral (5), üks kord mainiti ka kaisukaru kadumist. Intervjuude käigus selgus, et kahel nõustamise korral paluti perel pöörduda spetsialisti poole.

Näited:

L1Õ1ga: olen soovitanud lapsel matusest osa võtta, sest minul endal see aitas

L2Õ4ga/la/lo: tuli kokku kutsuda mõlemad vanemad, et lapse pärast nad omavahel räägiksid, sest laps nii kannatas

L3Õ2ga/la/sp: palusin vanemal pöörduda spetsialisti poole, olin õpetajana kõik võtted ära proovinud

Igapäevast õppetegevust planeerides tuleb õpetajal arvestada laste eripärade ja individuaalsusega, sellest lähtuvalt rõhutati õpetaja informeerimise vajadust kui peres on lein.(15). Selgitati, et info on vajalik eeskätt lapse paremaks mõistmiseks ja jälgimiseks.

Näited:

L2Õ1ga: kindlasti on vaja, laps võib teisiti käituda, ikka võiksid öelda kohe hommikul

L3Õ1ga/la: muidu ei tea päeva teemat planeerida ja teistel lastel on ka vaja teada

Siinkohal toodi välja, et on märgatud laste surma ja leinaelementidega mängu ja tegevust, kogetu ja nähtu põhjal (4), nii individuaalselt kui grupis. Sarnaselt mainiti veel meedia mõjutustega mängu ja sõjamängu (13). Rõhutati, et lapsed algatavad ise vestlust surma ja leinateemadel õppetegevuse käigus ning tunnevad selle vastu huvi (9).

Näited:

L2Õ2ga/ka: tema oskab seda teistele seletada, et see asi vaat on nii või tehakse nii, muidu ei oskagi teistele seletada kui näinud pole

L2Õ10ga: pigem on need sõjalised ja tulistamised, lasevad üksteist maha, jooksevad jälle

Intervjueeritavad mõõnsid, et vestlused lastega tuginevad peamiselt õpetaja isiklikele kogemustele ja teadmiste tasandile (10). Väljendati ebakindlust, kas õppetöö käigus jagatav informatsioon lapse jaoks on õige (14). Mitmel korral nimetati õpetajapoolset leina teema käsitlemise vältimist (3), põhjenduseks toodi vastavasisuliste teadmiste puudumine (2) ja isikliku traumaatilise leina kogemus (1). Teadlikult planeeriti õppekava raames surma- ja leinateema käsitlemist kahel korral, kuna õpetajatel olid selleks teadmised omandatud.

Näited:

L1Õ1ga: minul on elus olnud päris palju sellega kokku puutumist ja ma juba oskan mõista mis lapsega toimub, pöördun vahel piibli poole, ma ei tea // minu jaoks on see õige

L2Õ5ga: kuidagi ei taha neid sõnu mis on surmaga seotud kasutada, tekib vastuolu

L3Õ3ga: hingedepäeval rääkisin inimese eluringist ja siis saime selle lapsega ja teiste lastega arutleda sumateemadel ja siis nad vestlesid, püüdsin anda ikka õige suuna

Mitmed intervjueeritavad mainisid, et leinav laps võib jääda õpetaja poolt märkamata, kui laps ise sellest ei räägi (11). Muutusi leinava lapse käitumises esindasid kaks äärmust: agressiivsus ja tähelepanuvajadus (7) või apaatsus (6) ja eemaletõmbumine (5).

Intervjueeritavad pidasid vajalikuks spetsialisti poole pöördumist, kui lapsel esinevad pikemat aega keskendumisraskused (6), unehäired, voodi märgamist (2) või arengulist mahajäämust (3). Kahel korral märgiti, et laps võib võtta peres juhtiva rolli, kui tegemist on väga lähedase pereliikme traumaatilise surmaga (2). Kui vanemad on sügavas leinas võib juhtuda, et unustavad neid ümbritseva maailma, laps tunnetab ohtu, tekib iseseisvumine ning vanemate rolli üle võtmine. Sarnaselt mainiti ka üleliigset klammerdumist, hirmu ja ülitundlikust lapse traumaatilise surmakogemuse tunnuseks (6). See selgitab lapse kiindumust inimestesse/asjadesse või paanikat lasteaiast lahkuva vanema pärast.

Näited:

L3Õ2ta: ma poleks uskunudki, et talle see nii rängalt mõjuda võib, tal olid suured keskendumisraskused ja samas tegi kõik tähelepanu saamiseks, täitsa agressiivne vahel

L2Õ7ga/lo: tema tegelikult aitaski mind, ta oli nii aktiivne, tuli ja tiris mul teki pealt ja kutsus jalutama

Ehkki mõned õpetajad tundsid ennast traumat kogenud lastega töötades enesekindlalt ning enamus mainis lasteaedades valitsevat toetavat õhkkonda, väljendus vastustes kõige enam ebakindlus või raskused lastele sobiva toe osutamisel. Enamik õpetajaid tundsid, et neil puudub traumeeritud lastega tegelemiseks vajalik kompetents ning tunnistasid, et leinaalased teadmised võiksid olla omandatud (13). Samas rõhutati, et enesetäiendamiseks vajalikud vahendid puuduvad (8). Mainiti vajadust trauma-alaste koolituste (12), õppematerjalide (11), kirjanduse (4) ning lastele suunatud metoodiliste vahendite järgi, sest ainult isiklikust kogemustest õppimine ei ole poolte vastanute arvates parim viis vajalike oskuste omandamiseks. Samas esines ka arvamusi, kus avaldati lootust, et ehk ei pea sellistes olukordades olema (4) või, kui läheb tarvis siis vajalikud teadmised omandatakse (3): Peamiselt baseerusid õpetajate teadmised isikliku kogemuse tasandil (13), mis mõnede vastanute arvates ongi õpetajatööks ainus vajalik info, tõlgendades seda selliselt, et kogemus tagab teadmised (5): Samas toodi ka välja enamate teadmiste huvi ja vajadus lähtuvalt isiklikust kogemusest (10)

Näited:

L2Õ12ta: sellist koolitust ei ole näinud, ega pole kunagi pakutud, ei mäleta küll, et oleks, läheksin küll ma avan

L2Õ6ta/la: materjali nii endale, kui lapsele, et kuidas tulla just toime igas vanuses sellega vanuse kaupa, et igasugune materjal oleks teretulnud, praegu pole midagi nagu

L2Õ8ta: see tundub õnneks nii eemalolev teema, et seda nagu väldid, vaata palju seda surma ikka ette tuleb, siis arvad, et juhtub kellegi teisega

L2Õ5ta: oma kogemusega saan selles osas hakkama, olen valinud need koolitused mis mul igapäevaselt vaja on

L2Õ7ga/lo: kui see juhtus, siis ma tahtsin mitte ainult ennast välja aidata vaid meest ja last, tahtsin nagu rohkem teada

Intervjuudes käsitletud leinava lapse abistavate vahendite suhtlemine (12), õppetegevuse kavandamine (9), usaldus-ja turvatunde tagamine (7), emotsioonidega tegelemine (5)) tundmisest hoolimata väljendasid kõik õpetajad kahtlusi oma oskuste osas, kuna teadmised on saadud kaua aega tagasi või juhuslikult. Peamisteks infoallikateks nimetati

kirjandust, brošüüre(5), meediat (3) ning õppematerjale haridust omandades. Sellest lähtuvalt tõid vastajad välja õpetajate poolt tehtavad tüüpilised vead, mida kasutatakse leinava lapse abistamisel kõige enam. Toodi välja leinateema või leinava lapse eiramist (11), lapse leinakogemuse unustamist (7), fantaseerivate väljendite kasutamist (5) ning liigse tähelepanu pööramist (2).

Näited:

L1Õ2: koolist on palju aega möödas, nii palju kui seda teemat seal puudutati, vähe ikka, põhiliselt meediast olen lugenud

L1Õ1ga: last ei võetud matustele kaasa ja räägiti, et emme läks pikale reisile, laps jäi ootama

L2Õ12ta: öeldakse, et oh pole midagi- läheb mööda ja , et, ära ole kurb, kaastundlikkust jääb puudu nagu ei lasta lapsel välja ka öelda

L2Õ1ga: liigne häirimine, laps peab nii palju rääkima kui ta tahab rääkida või teine pool, et laps tahab rääkida ja õpetaja keelab või ei lase tal väljendada, õpetajapoolne kartus siis nagu

Lisaks ei ole õpetajatel piisavalt infot lasteasutustes kehtivate juhtnööride (kriisiplaan/kriisimeeskond) või nõuete kohta (riskianalüüs). Kriisiolukorras toime tulemiseks teadmised puudusid pooltel vastanutest, osad vajaksid ettevalmistuseks aega (5). Vajadusel käituksid vastajad sisetunde järgi (7). Vanemad pedagoogid on õppinud raskete olukordadega toime tulema kogemuste põhjal, mis noorematel õpetajatel kahjuks puuduvad. Samas selgus küsitluse käigus, et lapse komplitseeritud leina tunnuseid ei osanud nimetada pika (12)-, ega lühiajalise (4) staažiga õpetajad, vaid ainult vastavasisuliste koolituse läbinud õpetajad (2)

Näited:

L2Õ5ta: no nii raskeid väljendid, lapse puhul ei kasutakski ise, keeruline natuke, lastel on kõik lihtsam kui täiskasvanutel

L2Õ7ga/lo: ma tõesti ei tea ma arvan, et laps muutub kinniseks, et no muutub ei ole endine

L3Õ2ga/la/sp: jah ma tean mis sellega kaasneb, olen kokku puutunud ka, olen vanemaid suunanud spetsialisti poole pöörduma

Intervjuude käigus selgus, et laste traumad tuletasid mõnedele õpetajatele meelde nende endi kogetud traumasid (5), mis muutis laste abistamise raskemaks. Siinkohal rõhutati olulisust jälgida ka neid lapsi, kellel on juba varasem traumaatilise leina kogemus (7). Leinava lapse märkamist, jälgimist ja abistamist peetakse õpetajate poolt vajalikuks, arvestades lapse lasteaia viibimise aega. Toodi välja teadaolevad leinateraapia meetodeid, mida leinava lapse abistamisel on võimalik kasutada, nimetati vestlust (10), käelisi tegevusi (5), muusikat ja

mängu (2). Lasteasutuse välise abina pakuti Eestis korraldatavat leinalaagrit (6) psühhiaatrilist nõustamist ja loomadega tegelemist.

Näited:

L2Õ9ta: turvatunde loomine läbi vestluse ja lihtsalt kas või last kuulates

L3Õ4ga: ma mäletan, et ma olin siis nii vihane ema peale, et ta võttis kätte ja suri ära ja nüüd kui ma näen rühmas sellist last saan ma aru ja mulle tuleb ka kõik uuesti meelde

L3Õ2ga/la/sp: kuulamine ja toetamine ja siis on joonistamise võimalus , et panna teda rääkima oma joonistusest

L2Õ5ta:ma olen teadlik, et on olemas leinalaagrid, ma ei ole läbinud, olen kuulnud

Vastanud töid mitmeid näiteid olukordadest, kus traumeeritud laps ei tulnud õppetegevuse ajal oma emotsioonidega toime ja õpetaja pidi temaga tegelema, samas kui ülejäänud rühm jäi tähelepanuta (5). Vastanud ei ole kindlad, mille alusel otsustada, kas lapsel on vaja professionaalset psühholoogilist või psühhiaatrilist abi. Õpetajad väitsid, et on raske leida õige tasakaal lapse heaolu tagamise ja selle emotsionaalsete mõjude vahel.

Näide:

L3Õ1ga/la: olen võtnud ja jälginud teda , meil on need karukesed ka ja püüdnud teda maha rahustada aga ma ütlen, et siis kannatavad teised lapsed

L3Õ2ga/la/sp: püüan nende teadmistega toime tulla mis mul omandatud on aga ma tõesti tahaksin loota, et kui mul on mingi ägedam probleem siis ma saaksin loota psühholoogi abile, et ma ei pea nagu suutma kõike ise teha

Arutelu

Läbiviidud uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada, missugused on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast, kogemused leinas lapsega tegelemisest ning milline on infovajadus leinava lapse toetamiseks haridusasutuses.

Esimesele uurimisküsimusele *Missugused on lasteaiaõpetajate teadmised lapse leinast ning kuidas väljenduvad lapse leina iseloomulikud tunnused ja kulg?* selgub, et õpetajate teadmised lapse leinast on vähemal või rohkemal määral seotud nende enda surmakogemusega ning üldine arusaam lapse leina puudutavates küsimustes baseerub peamiselt isikliku kogemuse ja läbielatu tasandil. Uurimistöö tulemustest selgus, et enamustel õpetajatest oli kokkupuude leinava lapse traumaatilise kogemusega haridusasutuses. Samuti selgus, et lapse leinaaste sõltub sellest keda või mida laps leinab (kaisukaru, lähedane isik, vanemate lahusus). Mõningatel juhtudel ei seostatud vanemate lahutust ja kaisukaru kadumist leinaga ja väideti, et see on teistsuguse tähendusega lein. Vastustest selgus, et lapse arusaamine surmast ja leinast on otseses seoses reaalse leinakogemusega ning vajalikuks peetakse lapse hilisemat jälgimist leinateema korduval käsitlemisel, mis ühtib ka teoreetilises osas Dyregrovi (1999) poolt välja tooduga. Õpetajate arvamus täiskasvanu ja lapse leina tõlgenduse kohta, ühtis McGraven'i & Barry (2000) uuringu tulemustega, kus selgus, et lapsed väljendavad leinates vähem emotsioone kui täiskasvanud. Iseloomulikuks peeti täiskasvanu leinale kurbust ja kaotusvalu, lapse leinale segadust ja teadmatust. Vastused lapse traumaatilise leina tunnuste kohta olid vastanute poolt tuletatud ja umbmäärased, teadmised puudusid nii pika-, kui lühikese tööstaažiga õpetajatel (10 aastat) lapse traumaatilise leina tunnuseid oskasid nimetada vaid vastavasisulise koolituse läbinud õpetajad. Antud uurimistulemused ühtisid Jürgensoni (2007) uurimuse tulemustega, kus pooltest uuritud kooli- ja lasteaiaõpetajatest tunnistasid, et nende teadmised lapse traumaatilise kaotuse järgsest leinaprotsessist puuduvad. Sarnaselt Toompalu (2007) uurimusega arvasid ka käesolevas uurimuses osalenud õpetajad, et põhilised teadmised ja selgitused surmast, peaksid tulenema lapse kodust ning seejärel puudutakse õppetegevuse käigus kõne all olevat teemat. Arvamused langevad ühte ka Iirimaal tehtud uurimusega, kus selgus õpetajate vastustest, et leinaga seotud teemasid tuleks eelkõige käsitleda kodus (McGroven, Barry, 2000). Meediat, kui teadmiste allikat, ei peetud usaldusväärseks ning nimetati valearusaamade kujundajaks, mis on väljendunud laste mängudes ja tegevustes. Õpetajate endi teadmised lapse leina kohta pärinevad peamiselt kirjandusest ja meediast, enamus vastanutest jagab lastele leinaalaseid teadmisi isiklike kogemuste ja teadmiste baasil. Siit ka autori järeldus, et ainult

eelpoolnimetatud allikate põhjal omandatud teadmiste toetudes, ei osatud vastata küsimustele, mis puudutasid laste east sõltuvat arusaamist surma lõplikkusest ja pöördumatusest. Antud uurimuse vastused ühtivad Toompalu (2007) uurimuses saadud tulemustega, kus vastajad tundsid ennast leinaalaste teadmiste puudumise tõttu ebakindlalt, sest neil puudus traumeeritud lastega tegelemiseks vajalik kompetents ning tunnistati, et leinaalased teadmised võiksid olla omandatud. Samas rõhutati, et enesetäiendamiseks vajalikud vahendid puuduvad.

Teisele uurimisküsimusele *Lasteaiaõpetajate kogemuste kohta leinas lapsega tegelemisel, muutuste tõlgendamine lapse käitumises ning leinava lapse abistamine* näib olevat õpetajatele igapäevaseks tööülesandeks. Vastustest selgus, et lapsed oma vahetu olemusega peegeldavad tihti koduseid probleeme ja muresid, mis teeb lihtsamaks lapse mitte tavaärase käitumise eristamise tavapärasest. Ivanova (2006) toob välja, et mõned õpetajad ei seosta lapse leina mõjutusi tema käitumusliku poolega, sarnase tulemused ilmnesisid ka käesolevas uurimuses, kuna oletati, et laps oma vanuse tõttu ei mõista surma ja leina tähendust. Intervjuude käigus selgusid kaks äärmuslikku muutust leinava lapse käitumises, nendeks nimetati agressiivsust ja tähelepanuvajadust või vastupidiselt apaatsust ja eemaldumist. Mainiti ka üleliigset klammerdumist või kontrolli omamise soovi täiskasvanu üle, mis võimendub eriliselt vanema hommikusel lahkumisel, kui vanemad on sügavas leinas võib juhtuda, et unustavad neid ümbritseva maailma ja laps tunnetab ohtu. Siinkohal rõhutati õpetaja informeerimise vajadust kui peres on lein, just lapse paremaks mõistmiseks ja jälgimiseks. Tulemused ühtisid Cohen'i & Mannario (2013) välja tooduga, et koostööl ja avatud suhtlusel lasteasutuse ning kodu vahel on määrav roll lapse abistamisel. Samuti tasub märkimist, et vastused ühtisid ka Dyregrov'i et al., (2013) artiklis välja tooduga, et oluline on pakkuda leinavale lapsele tavapärase elukorralduse ja päevarežiimi jätkumist ning aidata tal lülituda igapäeva toimingutesse. Seega on lasteasutusel ja õpetajal oluline roll lapsel leinaga toime tulemisel. Vastustest selgus, et just õpetajad on olnud leinavate lastele usaldusisikuks, kellele lapsed on saanud rääkida oma kaotusest. Rõhutati, et lapsed algatavad ise vestlust surma ja leinateemadel õppetegevuse käigus ning tunnevad selle vastu huvi. Selgus, et mõningatel juhtudel võib leinav laps jääda õpetaja poolt märkamata, kui ta ise sellest ei räägi. Tulemustes toodi õpetajate poolt välja peamised vahendid, millega on leinavat last aidatud, põhiliselt nimetati suhtlemist usalduse ja turvatunde pakkumist, õppetöö kavandamist ja emotsionaalse tasakaalu säilitamist. Siinkohal väljendati ebakindlust, kas õppetöö käigus jagatav informatsioon lapse jaoks on õige, kuna leinaalased teadmised on saadud kaua aega tagasi või juhuslikult. Eelpoolnimetatud tulemused ühtivad teoorias välja toodud

Dyregrov'i et al., (2013) uurimustulemustega. Samuti ühtivad käesoleva töö uurimistulemused teooria osas välja tooduga, et traumeeritud lapsega tegelemisel esineb vältimist seetõttu, et õpetajad tunnevad ise selle ülesande ees abitust ja leiavad, et neil pole piisavalt teadmisi ning põhjalikku väljaõpet surmaga seotud situatsioonidega toimetulekuks (Cohen & Mannario, 2013).. Oletatavasti kardetaksegi kõige rohkem just lähedase kaotust üle elava lapsega kokku puutumist, kuna lapsele kaasatundmisel võib olla raske emotsionaalset distantsi hoida. Antud uurimusest tuli välja, mida väidavad ka Reid & Dixon (1999), et õpetajad vajavad paremat väljaõpet surmast ja leinast rääkimiseks ja leinava lapse abistamiseks ning tihti tuntakse ebamugavust üleüldse surma teema tõstatamise suhtes. Leinaalast ebapädevust rõhutati ka vanemate nõustamisel. Enamus vastanutest väitis, et on tegelenud leinava pere nõustamisega sisetunde järgi või isiklikust leinakogemusest lähtuvalt. Autor teeb siinkohal tähelepaneku, et vanemate nõustamine on õpetajale ametialane kohustus, kui õpetajal puuduvad leinaalased teadmised, siis ei ole ka pädevust läbi viia vanema nõustamist. Käesoleva töö teooria osas kus on Isat'i (2011) poolt välja toodud täiskasvanute vaeleusaamad lapse leina kohta, leidsid kinnitust ka antud uurimistulemustes. Tulemustes esines arvamusi, kus väideti, et lapsed oma vanuselise iseärasuse tõttu ei mõista surma, ega leina, ei mõista kaotusvalu tähendust ning seetõttu ei vallandu lapsel ka leinaprotsess.

Kolmas uurimisküsimus käsitleb *lasteaiasõpetajate isikliku surma ja leina kogemuse seost enamate teadmiste vajadusega* ning toob välja selle olulisemad lähtekohad. Uurimistöö käigus selgus, et isiklik surma ja leina kogemus mõjutab nii enamate teadmiste vajadust, - kui ka vastupidiselt antud teema vältimist või siis suhtumist, et kogemus tagab teadmised. Vastustest selgus, et õppetöö kavandamisel juhinduti isiklikust kogemusest saadud teadmistest ja tunnetest ning vajadusel täiendati teadmisi ajakirjandusest või internetist põhineva informatsiooniga. Tulemustest võib oletada, et kogemusega õpetaja tajub lapse traumasid ning muutusi meelde tuletavate asjaolude kokku langevust ning suudab oskuslikult lapse tähelepanu antud olukorras kõrvale juhtida ja kontrollida. Vastustest selgus, et üheks põhivahendiks, millele õpetaja oma õppetööd planeerides tugineb, on isiklik leinakogemus. Mõningatel juhtudel mainiti ka, et õpetaja isiklik leina kogemus võib olla üheks põhjuseks leinateemat vältida. See võib tuleneda asjaolust, et laste traumad on tuletanud õpetajatele meelde nende endi kogetud traumasid ning seetõttu muutnud abistamise keerulisemaks. Võib oletada, et õpetaja kõrvutab isikliku leinakogemuse lapse omaga ning sellest mõjutatuna, annab lapsele vastava signaali tunnete väljendamiseks. Oletus ühtib Webb'i (2011) seisukohtadega. Toetudes eelnevale selgus uurimuse käigus, et kogemusega õpetaja tajub

endas ülesannet olla lastele ka üldisemas plaanis eeskujuks, jagades teadmisi matusekombestikust, kalmistukultuurist ning rahvustraditsioonide jätkamise vajalikkusest.

Neljas ja viies uurimisküsimus toob välja *lasteaiaõpetajate infovajaduse olulisuse lapse leina puudutavate materjalide ja koolituste osas ning missugused võimalused on enesetäiendamiseks*. Käesolev töö näitas, et lasteaiaõpetajad ei tea lapse leinast piisavalt ning pooled vastanutest arvasid, et ainult isiklikust kogemustest õppimine ei ole parim viis vajalike oskuste omandamiseks. Väidetavalt vajaksid lapsed teadlikumat informatsiooni oma east ja arengust tingituna. Samuti võib vastustest välja lugeda õpetajate ebakindlust otsuse tegemisel, millal ja milliste tunnuste alusel vajab laps professionaalset psühholoogilist või psühhiaatrilist abi. Sarnaselt on probleem välja toodud ka Dyregrov et al., (2013) artiklis, kus õpetajad tundsid muret neile pandud kohustuste osas, mis puudutavad traumaatilise kogemusega laste nõustamist. Enamus vastajatest nõustasid omandama leinaalaseid teadmisi, kui see tõstaks nende pädevust laste nõustamisel ja oleks haridusasutuses kindlate piiridega reguleeritud. Lisaks selgus vastustest, et õpetajad ei oma piisavalt infot lasteasutustes kehtivate juhtnööride (kriisiplaan/ kriisimeeskond) või nõuete kohta (riskianalüüs) ning toimetulek kriisisituatsioonis tekitas vastakaid arvamusi. Enamus vastanutest vajaksid antud olukorras ettevalmistumiseks aega ning põhiliselt tegutseksid õpetajad oma sisetunde järgi. Reid'i & Dixon'i (1999) uurimuse tulemusi kinnitasid käesoleva töö tulemused, mille kohaselt on enamus õpetajaid huvitatud abist järgmiste teemade integreerimisest oma õppetöö kavandamisse: nimekiri temaatilistest raamatutest, mida lastega käsitleda; juhised sobivaks teemakäsitluseks erinevates vanuseastmetes; surmajärgse elu käsitlemine usu teemadel; ühtsete mõistetega metoodilist õppevahendit, vastavuses lapse ealise arenguga. Samuti selgus ülekaalukas leinaalaste koolituste vajadus. Vastustest ilmnas, et kaks õpetajat 18-st olid omandanud leinaalased teadmised koolituse läbi ning olid valmis kavandama surma ja leina käsitlevat õppetegevust lapse ealistest iseärasustest lähtuvalt. Intervjuu käigus selgus, et kahe õpetaja koolitusel osalemine oli seotud isikliku traumaatilise kogemusega ja enamate teadmiste vajadusega. Uurimuses osalenud pidasid koolitusi kõige efektiivsemaks leinaalaste teadmiste omandamise viisiks, kuna iseseisva materjali läbi töötamine tundus teema tõttu raske ja välditav vastupidiselt koolitusele, kus ollakse reaalselt kohal. Samuti jõudsid Jürgenson (2007) ja Toompalu (2007) oma uurimustes sarnasele seisukohale, et õpetajate leinaalaste teadmiste ebakompetentsuse tõttu, on olemas ilmselge vajadus vastavasisuliste koolituste lülitamise järgi ametialase täiendamise nimistusse. Samas nõustasid enamus õpetajaid, et antud teema käsitlemine lastega on oluline ja teadmiste puudumine ei tohiks takistada selle käsitlemist. Küll aga kinnitati käesolevas ja

eel pool nimetatud uurimustes, et õpetajad suudavad lapsele pakkuda lohutust ja turvatunnet leinaga toime tulemisel. Uurimuse käigus nimetati teadaolevad leinateraapia meetodeid mida leinava lapse abistamisel on võimalik kasutada, kõige enam kõlas vastuseks vestlus, pakuti veel käelist tegevust ja mängu. Siinkohal mainiti, et õpetajad on märganud laste surma ja leinaelementidega mängu ning tegevust, kogetu ja nähtu põhjal. Lasteasutuse välise abina pakuti Eestis korraldatavaid leinalaagreid, psühhiaatrilist nõustamist ning kiriku ja usu poole pöördumise võimalust.

Antud uurimus käsitleb lasteaiaõpetajate vaateid ja kogemusi leinava lapsega tegelemisel. Õpetaja isiklikust leinakogemusest tulenevad teadmised on olnud lapse abistamisel toeks, kuid kas need on ka pedagoogilises kontekstis õiged? Õpetajate empaatilise väljendamine ja turvatunde pakkumine oli intervjuu tulemuste põhjal muljetavaldav. Kahjuks leinava lapse puhul ei pruugi see olla piisavalt abistav tegevus. Traumaatilise kogemusega kokku puutunud laps vajab professionaalset ja individuaalset lähenemist ning seetõttu vajavad õpetajad vastavasisuliste teadmiste omandamist ja õppematerjali koostamist leinava lapsega toimetulemiseks haridusasutustes. Samuti peab autor oluliseks ennetava tegevuse planeerimist kriisisituatsiooni korral, et tagada õigeaegne ja organiseeritud olukorra lahendus.

Uurimistööd läbi viies tuli autoril tutvuda mitmete juhtumitega, mis puudutasid intervjuueeritavate sügavaid tundeid. Täiskasvanud inimeste emotsioonid ja mälestused meenusid isikliku leinajuhtumiga seoses väga ehedal kujul. Intervjuueeritavate seas esines lõpetamata leina, surmakartus ning surma ja leinateema vältimist, oli ka olukordi, kus vastajast leinaja vajas vestluspartneriks teist leinajat. Küsimus autorilt: kui paljud meie hulgas on sarnases olukorras täiskasvanuid ja lapsi, kes võiksid vajada leinas abi, kuid pole seda õigeaegselt saanud? Õpetajatele leinaalaste koolituste võimaldamine ja õppematerjali välja töötamine ning lastele metoodiliste vahendite võimaldamine, võiks leida Haridusministeeriumis kõlapinda ja rakendamist. Samuti võiks leida rakenduse kalmistukultuuri ja leinakombestiku sissetoomine õppekavasse. Vastustes selgus, et osades lasteaedades on see juba kasutusel, soodustav tegur on paiknevus kalmistu lähiümbruskonnas. Laps vajab leinas olles aega läbi mõtlemiseks/mängimiseks/ rääkimiseks, ta tunnetab ise oma valmisoleku, kui soovib lahkunuga hüvasti jätta, lapse soove ja tegevust tuleb usaldada.

Autor avaldab lootust, et uurimuses osalenud lasteaedade õpetajad ja juhid mõtleavad käsitletud teema olulisusele ning peavad vajalikuks leinaalaste teadmiste omandamist, et olla abistavas rollis leinava lapsega tegelemisel. Samuti on autoril eesmärk käesoleva uurimusega

äratada kõikide lugejate tähelepanu, huvi ja vajadust antud teema põhjalikumaks käsitlemiseks. Samuti leida rakendamist koolieelsete lasteasutuse õpetajate hulgas.

Käesolev uurimus keskendus vaid kolme Tartumaa lasteasutuse lõpetajate teadmistele ja arvamustele. Et valim oli suhteliselt väike, ei pruugi see olla piisav, et teha üldistavaid järeldusi. Suurendada saab valimit, näiteks linna- , maa- , kiriku- ja eralasteaedade õpetajate teadmiste vajadustega leinava lapse abistamisel, samuti võib uurimus jätkuda vaatlusega õpetajate reaalsest tegevusest leinava lapsega lasteasutuses. Töö autor peab vajalikuks teemaga edasi tegeleda ning seetõttu on kavas koostöös juhendajaga uurimistöö tulemuste alusel kirjutada artikkel avaldamiseks Eesti meedias

Tänuõnad

Autor avaldab tänu oma pojale Hans Kristjanile teema valiku eest; mõistva suhtumise ja toetuse eest tütar Mariah'le ja abikaasa Raulile; asjalike soovitude ja suunamise eest juhendaja Kaia'le; uurimuses osalenud Tartumaa lasteaedade õpetajatele ning juhtidele, kes andsid loa uurimuse läbiviimiseks.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Autori allkiri:.....

Kuupäev: 19.05.2014

Kasutatud kirjandus

- Barry, M.M., McGovern, M. (2000). Death education: knowledge, attitudes, and perspectives of Irish parents and teachers. *Death studies*, 24: 325-333
- Cole, B.V., Heath, M.A. (2011). Strengthening classroom emotional support for children following a family member's death. *School Psychology International*, 33 (3), 243-262
- Dixon, W. A., Reid, J.K. (1999) *Teacher attitudes on coping with grief in the public school classroom*. Külastatud aadressil <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/%28SICI%291520-6807%28199905%2936:3%3C219::AID-PITS5%3E3.0.CO;2-0/abstrac>
- Dyregrov, A. (1996). *Lapse lein*. Jyväskylä Gummerus Kirjapaino OY.
- Dyregrov, A., Dyregrov, K., Idsoe, T. (2013) Teachers' perceptions of their role, facing children in grief. Külastatud aadressil <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13632752.2012.754165#.UmANHhB8sXQ>
- Cohen, J. A., Mannario, A. P. (2013) *Supporting children with traumatic grief: What educators need to know*. Külastatud aadressil <http://spi.sagepub.com/content/32/2/117>
- Isat, P. (2011). *Ealised iseärasused eelkooliealiste laste leinas*. Külastatud aadressil <http://www.tallinn.ee/est/haridusasutused/Ealised-isearasused-eelkooliealiste-laste-leinas>.
- Ivanova, M. (2006). Leinava lapse aitamine. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu
- Jürgenson, E. (2007). *Kooli - ja lasteaiaõpetajate arvamused lapse leina kohta ja lasteaia ning kooli võimaluste kohta leinava lapse abistamisel*. Diplomitöö. Tartu Ülikool.
- Kyngäs H., Lauri S.. 2005. *Developing Nursing Theories (Finnish: Hoitotieteen Teorian Kehittäminen)*. Werner Söderström, Dark Oy, Vantaa.
- Moor, A. (2003). *Dialoog surmaga-seosed uskumuste, suhtumiste ja moraali vahel*. Tartu: Elmatar.
- Toompalu, E. (2007). *Lapse lein ja leina kogemus õpetajate arusaamade järgi Valgamaa Põhikoolide näitel*. Diplomitöö. Tartu Ülikool.
- Webb, N.B. (2011) Play therapy for bereaved children: Adapting strategies to community, school, and home settings. Külastatud aadressil <http://spi.sagepub.com/content/32/2/132>

Lisa 1

Nimi:

Vanus:

Õp. staaž:

Konfidentsiaalsus, intervjuu on anonüümne ja vastuseid kasutan vaid teadustöös.

Lasteaiaõpetajate intervjuuküsimustik

Mis on lein?

- 1.1. Milline tähendus on Sinu jaoks sõnale lein?
  - 1.1.1. Kas kaduma läinud kaisukaru, vanemate lahtutust või lemmiklooma võib laps leinata?
- 1.2. Kas oled märganud, et lapsed räägivad ja/või mängivad mängu surmast?
- 1.3. Millised on Sinu arvates peamised allikad kust laps saab teavet surma kohta?
  - 1.1. Kas Sina oled valmis rääkima lastega surmast?

2. Lapse leina iseloomulikud tunnused ja kulg?

- 1.1. Milline on sinu arvates leinav laps?
  - 1.1.1. Millest sa märkad, et lapsel on lein?
  - 1.1.2. Lapse ealine areng ning sellest sõltuvalt arusaam surmast ja leina tunnused, kulg?

2. Leinava lapse abistamine ja õppetöö kavandamine.

- 2.1. Kuidas Sina aitaksid leinavat last?
- 2.2. Millises leinaetapis lapsi oled püüdnud aidata?
- 2.3. Mis Sa arvad, kas lapsevanemad peaksid õpetajat teavitama kui nende peres on lein?
- 3.5. Millistel juhtudel pöördusid spetsialisti poole?
- 3.6. Millised on Sinu arvates tüüpilised vead, mida õpetajad leinava lapse abistamisel võivad teha?

4. Õpetaja isiklik leina kogemus ning selle mõju teadmiste täiendamisele.

- 4.1. Kuidas Sulle tundub, kas õpetajad peavad oluliseks teadmisi lapse leinast ka siis kui selleks puudub konkreetne põhjus või kokkupuude?
- 4.2. Milline on Sinu leinakogemus õpetajana või isiklikus elus?
- 4.3. On see kogemus mõjutanud Sinu vajadust teadmiste järgi leinava lapsega tegelemisel?

5. Õpetajate võimalused enesetäiendamiseks, leinava lapse abistamiseks.

- 5.1. Kuidas oled teadmisi omandanud/ täiendanud või millist informatsiooni/ koolitusi enesetäiendamiseks vajaksid?
  - 4.1.1. Sinu senised teadmised lapse leinast pärinevad peamiselt?
- 5.2. Kas lapse leina puudutavat õppematerjali ja õpetajatele pakutavaid koolitusi on piisavalt leinava lapse abistamiseks koolieelses lasteasutuses?
- 5.3. Milliseid leinateraapia meetodeid Sa tead, milliseid oled kasutanud ning nende tulemuslikkus

Tänan Sind, kuidas Sa ennast praegu tunnend?

Soovitan Sul teha midagi meelepärast ja lülituda meeldivasse tegevusse

Lisa 2

Intervjuu küsimustiku vastuste süstematiseerimise tabel.

Vastanute liigendamine: lasteaedade intervjuueerimise ja vastanud õpetajate järjekorras (L1Õ1)

Selgitus tähistele:

lasteaed +järjestus - L1

õpetaja +järjestus - Õ1

leinava lapse kogemusega /ta rühmaõpetaja - ga/ta

lahutuse, looma, kaisukaru lein - la /lo /ka

spetsialisti poole suunamine - sp

Tähendus sõnale lein

Kurbus Emotsionaalsus Viha L3Õ4ga	Kaotusvalu Ahastus	Kõik jääb seisma Habras	Seostub surmaga	Pikaajalisus Toimetulek Tõrjutus(11, 34)
L2Õ1ga	L1Õ1ga	L1Õ2ga	L2Õ1ga	L2Õ1ga
L2Õ3ta	L2Õ2ga/ka	L2Õ8ta	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ3ta
L2Õ6ta/la	L2Õ5ga		L3Õ3ga	L2Õ10ga
L2Õ7ga/lo	L2Õ7ga/lo			L3Õ1ga/la
L2Õ9ta	L2Õ9ta			L3Õ4ga
L2Õ11ta	L3Õ2ga/la			
L2Õ12ta	L3Õ3ga			
L3Õ1ga/la	L3Õ4ga			
L3Õ3ga				
L3Õ4ga				

... sõnale lapse lein?

Vaikimine Viha	Segadus	Kurbus Valu	Teadmatus	Laps ei saa aru
L2Õ9ta	L2Õ2ga/ka	L2Õ2ga	L1Õ2ga	L1Õ1ga
L3Õ4ga	L2Õ7ga/lo	L2Õ9ta	L2Õ1ga	L1Õ2ga
	L2Õ8ta	L2Õ12ta/lo	L2Õ7ga/lo	L2Õ11ta
	L2Õ9ta	L3Õ2ga/la	L2Õ9ta	L3Õ1ga/la
	L2Õ10ga	L3Õ3ga	L2Õ10ga	
	L2Õ11ta		L2Õ11ta	
	L3Õ4ga		L3Õ3ga	
			L3Õ4ga	

Lapse lein vanemate lahutuse, kadunud kaisukaru, lemmiklooma surma puhul

Jah, on lein	See on teistsugune lein	Võib seostada leinaga	Ei seosta leinaga
L1Õ1ga	L2Õ5ga	L2Õ1ga	L2Õ10ga
L2Õ2ga/ka	L2Õ10ga	L2Õ3ta	
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ11ta	L2Õ4ga/la/lo	
L2Õ7ga/lo		L2Õ6ta/la	
L2Õ8ta		L2Õ11ta	
L2Õ9ta			
L2Õ12ta/lo			
L3Õ1ga/la			
L3Õ2ga/la			
L3Õ3ga			
L3Õ4ga			

Laste mängud ja vestlused surmast

Sõjamängud	Mängud kogetu ja nähtu põhjal	Vestlused õppe-tegevuse käigus	Meediapõhised tegevused	Pole märganud
L1Õ2ga	L1Õ1ga	L2Õ2ga/ka	L2Õ3ta	L3Õ4ga
L2Õ1ga	L2Õ2ga/ka	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ4ga/la/lo	
L2Õ2ga/ka	L2Õ12ta/lo	L2Õ7ga/lo	L2Õ8ta	
L2Õ3ta	L3Õ1ga/la	L2Õ9ta	L2Õ11ta	
L2Õ4ga/la/lo		L3Õ2ga/la		
L2Õ5ta				
L2Õ6ta/la				
L2Õ7ga/lo				
L2Õ8ta				
L2Õ10ga				
L3Õ1ga/la				
L3Õ2ga/la				
L3Õ3ga				

Allikad kust laps saab teavet surma kohta

Kodu	Lasteaed	Meedia	Kirjandus
L1Õ1ga	L1Õ1ga	L1Õ1ga	L1Õ1ga
L2Õ1ga	L2Õ1ga	L2Õ1ga	L2Õ9ta
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ6ta/la	L2Õ3ta	
L2Õ5ta	L2Õ9ta	L2Õ5ta	
L2Õ6ta/la	L2Õ11ta	L2Õ8ta	
L2Õ8ta	L2Õ12ta/lo	L2Õ9ta	
L2Õ9ta	L3Õ1ta/la	L2Õ10ga	
L2Õ10ga	L3Õ3ga	L2Õ11ta	
L2Õ11ta	L3Õ4ga	L2Õ12ta/lo	
L2Õ12ta/lo		L3Õ1ta/la	
L3Õ1ta/la		L3Õ2ga/la	
L3Õ2ga/la		L3Õ4ga	
L3Õ3ga			
L3Õ4ga			

Õpetaja valmidus rääkima lastega surmast

isikliku kogemuste/teadmiste baasil	õppekava raames (eluring, ülestõusmispüha, ohutus, ÕK kalmisule)	koolitustel omandatud teadmised	teema vältimine
L1Õ1ga	L1Õ1ga	L3Õ2ga/la	L2Õ3ta
L2Õ1ga	L2Õ1ga	L3Õ3ga	L2Õ5ta
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ1ga		L2Õ8ta
L2Õ7ga/lo	L2Õ2ga/ka		
L2Õ9ta	L2Õ3ga		
L2Õ5ta	L2Õ4ga/la/lo		
L2Õ12ta	L2Õ5ta		
L3Õ2ga/la	L2Õ6ta/la		
L3Õ3ga	L2Õ7ga/lo		
L3Õ4ga	L2Õ8ta		
	L2Õ9ta		
	L2Õ10ga		
	L2Õ12ta/lo		
	L3Õ1ga/la		
	L3Õ2ta/la		
	L3Õ3ga		
	L3Õ4ga		

Õpetajate toimetulek kriisilukorras lasteasutuses (lastele teatamine, info edastamine)

Teadmised puuduvad	Vajab aega ettevalmistumiseks,	Isikliku kogemuse või sisetunde järgi	Loodab, et ei pea sellises olukorras olema	Rühmakaaslaste teavitamise vajadus leinavast lapsest
L2Õ3ta	L2Õ2ga/ka	L2Õ1ga	L2Õ3ta	L3Õ1ga/la
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ10ga	L3Õ2ga/la
L2Õ5ta	L2Õ9ta	L2Õ5ta	L2Õ11ta	
L2Õ9ta	L2Õ12ta/lo	L2Õ12ta/lo	L3Õ3ga	
L2Õ10ga	L3Õ2ga/la	L3Õ1ga/la		
L2Õ11ta		L3Õ3ga		
L3Õ1ga/la		L3Õ4ga		
L3Õ4ga				

Lapse arusaam surma lõplikkusest vanuseti

1-3a	3-4a	4-5a	5-7a	Ei oska öelda
	L2Õ2ga/ka	L2Õ5ta	L1Õ1ga	L2Õ4ga/la/lo
		L2Õ7ga/lo	L1Õ2ga	L2Õ5ta-10a
		L2Õ9ta	L2Õ1ga	L2Õ5ta/la
		L3Õ4ga	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ8ta
			L2Õ12ta/lo	L2Õ10ga
			L3Õ1ga/la	
			L3Õ2ga/la	
			L3Õ3ga	

Leinava lapse märkamine

Laps ise räägib	Enesesse tõmbunud	Kurb	Nutab	Agressiivne Tähelepanuvajadus	Ei märka (käitumine muutusteta)
L1Õ1ga	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ6ta/la	L2Õ5ta	L1Õ1ga	L1Õ2ga
L2Õ1ga	L2Õ6ta/la	L2Õ9ta	L2Õ6ta/la	L2Õ3ta	L2Õ1ga
L2Õ2ga/ka	L2Õ7ga/lo	L2Õ12ta/lo	L2Õ12ta/lo	L2Õ6ta/la	L2Õ11ta
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ9ta	L3Õ1ga/la	L3Õ3ga	L2Õ9ta	L3Õ4ga
L2Õ5ta		L3Õ4ga		L2Õ10ga	
L2Õ6ta/la				L3Õ1ga/la	
L2Õ7ga/lo				L3Õ2ga/la	
L2Õ12ta/lo					
L3Õ1ga/la	L3Õ3ga				
L3Õ3ga					
L3Õ4ga					

Lapse leina kulg ja iseloomulikud tunnused

Voodi märgamine, unehäired	Keskendumis - raskused, apaatus	Tunnete eiramine, peitmine	Arenguline mahajää - mus	Klammerdu - mine, hirm, üli-tundlikkus	Iseseisvu - mine juhtiv roll
L1Õ1ga	L2Õ2ga/ka	L1Õ1ga	L1Õ1ga	L2Õ4la/lo	L2Õ7ga/lo
L3Õ1ga/la	L2Õ3ta	L2Õ3ta	L2Õ7ga/lo	L3Õ3ga	L3Õ3ga
	L2Õ5ta	L2Õ4ga/la/lo	L3Õ1ga/la		
	L3Õ2ga/la	L2Õ9ta			
	L3Õ1ga/la	L3Õ2ga/la			
	L3Õ2ga/la	L3Õ3ga			
		L3Õ4ga			

Lapse komplitseeritud leina tunnused (LTL, pikaleveninud lein, lõpetamata lein)

Teadmised puuduvad	Teadmised omandatud (koolitus, kirjandus jms)	Püüab tuletada, leida seoseid
L1Õ1ga	L3Õ2ga/la	L1Õ1ga
L2Õ3ta	L3Õ3ga	L2Õ3ta
L2Õ5ta		L2Õ5ta
L2Õ6ta/la		L2Õ6ta/la
L2Õ7ga/lo		L2Õ7ga/lo
L2Õ8ta		L2Õ12ta/lo
L2Õ10ga		L3Õ1ga/la
L2Õ11ta		L3Õ4ga õige
L3Õ1ga/la		

Õpetaja teavitamise olulisus kui peres on lein

Oluline lapse mõistmiseks	Soovituslik	Ebaoluline
L1Õ1ga	L1Õ2ga	
L2Õ1ga	L2Õ4ga/la/lo	
L2Õ2ga/ka		
L2Õ3ta		
L2Õ5ta		
L2Õ6ta/la		
L2Õ7ga/lo		
L2Õ8ta		
L2Õ9ta		
L2Õ10ga		
L2Õ11ta		
L2Õ12ta/lo		
L3Õ1ga/la		
L3Õ2ga/la		
L3Õ4ga		

Leinava pere nõustamine-õpetaja pädevus

Teadmised puuduvad		Teadmised omandatud		Isiklikust leinakogemusest lähtuvalt	
On nõustanud	Ei ole nõustanud	On nõustanud	Ei ole nõustanud	On nõustanud	Ei ole nõustanud
L2Õ6ta/la	L1Õ2ga	L3Õ2ga/la		L1Õ1ga	L2Õ2ga
	L2Õ1ga	L3Õ3ga		L2Õ4ga/la/lo	L2Õ5ta
	L2Õ2ga			L3Õ1ga/la/sp	L2Õ7ga/lo
	L2Õ8ta			L3Õ2ga/la/sp	L2Õ9ta
	L2Õ10ga			L3Õ4ga	
	L3Õ1ga/la				

Leinava lapse abistamine

Abistamise kogemus puudub	Õppetegevuse kavandamine Ennetav töö	Kuulamine, suhtlemine	Usalduse ja turvatunde pakkumine	Käelised tegevused (joonistamine)
L2Õ3ta	L2Õ3ga	L1Õ1ga	L1Õ1ga	L1Õ2ga/ka
L2Õ5ta	L2Õ9ta	L2Õ1ga	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ5ta
L2Õ6ta/la	L2Õ10ga	L2Õ4ga/la/lo	L2Õ7ga/lo	L3Õ3ga
L2Õ8ta	L2Õ11ta	L3Õ2ga/la	L2Õ12ta	
L2Õ9ta	L2Õ12ta/lo	L3Õ3ga	L3Õ1ga/la	
L2Õ11ta	L3Õ1ga/la	L3Õ4ga	L3Õ2ga/la	
	L3Õ2ga/la	L2Õ5ta/la	L3Õ4ga	
	L3Õ3ga	L2Õ7ga/lo		
	L3Õ4ga	L2Õ8ta		
		L2Õ9ta		
		L2Õ12ta/lo		
		L3Õ1ga/la		

Õpetajate tüüpilised vead leinava lapse abistamisel

Eiramine	Liigne tähelepanu	Fantaseerimine (läks pikale reisile) Reaalsuse peitmine	Lapse leinakogemuse unustamine
L1Õ1ga	L2Õ1ga	L1Õ2ga	L2Õ3ta
L2Õ1ga	L3Õ1ga/la	L2Õ10ga	L2Õ5ta
L2Õ2ga/ka		L3Õ1ta/la	L2Õ7ga/lo
L2Õ3ta		L3Õ3ga	L2Õ12ta
L2Õ5ta		L3Õ4ga	L3Õ1ga/la
L2Õ7ga/lo			L3Õ2ga/la
L2Õ9ta			L3Õ4ga
L2Õ10ga			
L2Õ11ta			
L2Õ12ta/lo			
L3Õ4ga			

Kuidas on teadmised omandatud

Koolitused	Kirjandus Brošüürid	Meedia	Isiklik kogemus	Haridust omandades	Vahendid puuduvad
L3Õ2ga/la	L2Õ5ta	L2Õ2ga/ka	L1Õ1ga	L1Õ2ga	L2Õ1ga
L3Õ3ga	L2Õ7ga/lo	L2Õ5ta	L1Õ2ga	L2Õ7ga/lo	L2Õ3ta
	L2Õ9ta	L2Õ7ga/lo	L2Õ1ga	L2Õ11ta	L2Õ4ga/la/lo
	L3Õ3ga		L2Õ4ga/la/lo	L3Õ4ga	L2Õ6ta/la
	L3Õ4ga		L2Õ5ta		L2Õ8ta
			L2Õ7ga/lo		L3Õ1ga/la
			L2Õ8ta		
			L2Õ9ta		
			L2Õ12ta/lo		
			L3Õ1ga/la		
			L3Õ2ga/la		
			L3Õ3ga		
			L3Õ4ga1		

Õpetajate teadmiste omandamise vajadus leinava lapse abistamisel

On omandatud	Võiksid olla omandatud	Kui läheb vaja siis omandan	Lootus, et ei lähe vaja	Ei ole oluliseks pidanud, valin teise kursuse
L3Õ2ga/la	L1Õ1ga	L2Õ2ga/ka	L2Õ2ga/ka	L2Õ5ta
L3Õ3ga	L1Õ2ga	L2Õ5ta	L2Õ8ta	L2Õ8ta
	L2Õ1ga	L2Õ9ta	L2Õ10ga	L3Õ1ga/la
	L2Õ2ga/ka		L2Õ11ta	
	L2Õ4ga/la/lo			
	L2Õ5ta			
	L2Õ6ta/la			
	L2Õ9ta			
	L2Õ10ga			
	L2Õ11ta			
	L2Õ12ta/lo			
	L3Õ1ga/la			
	L3Õ4ga			

Isikliku kogemuse mõju enamate teadmiste järgi

Soov rohkemate teadmiste järgi	Kogemus tagab teadmised	Usuga sidumine (piibel)	Valus teema, eiramine surma kartus,
L2Õ1ga	L1Õ1ga	L1Õ1ga	L2Õ2ga/ka
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ5ta	L1Õ2ga	L2Õ7ga/lo
L2Õ5ta	L3Õ2ga/la	L2Õ5ta	L2Õ8ta
L2Õ6ta/la	L3Õ3ga		L2Õ5ta
L2Õ9ta	L3Õ4ga		L2Õ11ta
L2Õ10ga			
L2Õ12ta/lo			
L3Õ2ga/la			
L3Õ3ga			
L3Õ4ga			

Õpetajate vajadused enesetäiendamiseks, puuduvad vahendid

Koolitused	Õppematerjalid	Kirjandus	Metoodilised vahendid lastele vanuseti
L1Õ1ga	L1Õ1ga	L2Õ2ga/ka	L2Õ6ta/la
L2Õ2ga	L1Õ2ga	L2Õ3ta	L2Õ10ga
L2Õ3ta	L2Õ2ga/ka	L2Õ7ga/lo	L3Õ1ga/la
L2Õ4ga/la/lo	L2Õ3ta	L2Õ9ta	
L2Õ6ta/la	L2Õ6ta/la		
L2Õ7ga/lo	L2Õ7ga/lo		
L2Õ8ta	L2Õ9ta		
L2Õ9ta	L2Õ10ga		
L2Õ10ga	L3Õ1ga/la		
L2Õ12ta/lo	L3Õ2ga/la		
L3Õ1ga/la	L3Õ4ga		
L3Õ4ga			

Teadaolevad leinateraapia meetodid

Mäng	Muusika	Vestlus	Leina- laager	Loo - mad	Joonista- mine	Ei tea
L3Õ1ga/la	L1Õ2ga	L1Õ1ga	L1Õ1ga	L2Õ3ta	L2Õ2ga/ka	L2Õ4ga/la/lo
L3Õ2ga/la	L2Õ3ta	L2Õ1ga	L1Õ2ga		L2Õ2ga/ka	L2Õ9ta
		L2Õ2ga/ka	L2Õ2ga/ka		L2Õ6ta/la	L2Õ11ta
		L2Õ4ga/la/lo	L2Õ5ta		L3Õ2ga/la	L3Õ1ga/la
		L2Õ6ta/la	L2Õ10ga		L3Õ3ga	
		L2Õ7ga/lo	L3Õ4ga			
		L2Õ8ta				
		L2Õ12ta/lo				
		L3Õ1ga/la				
		L3Õ2ga/la				

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina PILVI LUHASTE

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 14.08.1973)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose,

LASTEAIASÕPETAJATE TEADMISED JA KOGEMUSED LAPSE LEINA MÄRKAMISEL NING LEINAVA LAPSE ABISTAMISEL

mille juhendaja on KAIA KASTEPÕLD -TÕRS MSc Tartu Ülikool Psühholoogia Instituut,
nõustamispsühholoogia lektor

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 18.05.2014 (*kuupäev*)